

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ МІГРАНТІВ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

THE CONCEPTS AND TYPES OF MIGRANTS ACCORDING
TO THE NATIONAL LEGISLATION OF UKRAINEПосмітна В.В., аспірантка кафедри
адміністративного і фінансового права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню поняття та видів мігрантів в національному законодавстві України. Встановлено, що офіційне визначення зазначеного поняття «мігрант» («мігранти») в національному законодавстві є відсутнім, а також не встановлено переліку осіб, які вважаються або за певних умов можуть вважатися «мігрантами». Обґрунтовується, що дослідження змісту поняття «мігрант» («мігранти») необхідно розпочати із з'ясування змісту поняття «міграція» як більш широкого стосовного нього поняття.

З'ясовано, що чинне законодавство офіційного визначення поняття «міграція» не містить, проте вживається для позначення предметної сфери реалізації повноважень центральних органів виконавчої влади (зокрема, Міністерства внутрішніх справ України, Державної міграційної служби України) та окремої сфери публічного адміністрування, зокрема з метою узагальнення та встановлення вартості, виокремлюються адміністративні послуги у сфері міграції. Встановлено, що визначення предметної сфери реалізації повноважень Державної міграційної служби України дозволяє до мігрантів зараховувати біженців та інших категорій осіб. Доведено, що для цілей визначення поняття «мігрант» («мігранти») та встановлення кола осіб, яких може бути зараховано до них, першочергове значення має виокремлення таких видів міграції, як еміграція та імміграція, зовнішня та внутрішня, трудова міграція.

Запропоновано поняття «мігрант» («мігранти») розглядати у вузькому та широкому аспектах. У вузькому аспекті мігрантами є лише іммігранти та емігранти. У широкому – мігрантами необхідно визнавати іммігрантів; емігрантів (у т.ч. зовнішніх трудових мігрантів); біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; внутрішніх мігрантів (внутрішньо переміщених осіб та внутрішніх трудових мігрантів). Акцентовано увагу на тому, що вузький аспект засновується на положеннях чинного законодавства та використовується для позначення предметної сфери центральних органів виконавчої влади, широкий – спрямовано на охоплення усіх категорій мігрантів та слід застосовувати для теоретико-правової характеристики як мігрантів в цілому, так і окремих їх видів.

Ключові слова: національне законодавство, міграція, еміграція, імміграція, мігранти, іммігранти, емігранти, внутрішньо переміщені особи, біженці, особи, що потребують додаткового або тимчасового захисту.

The article is devoted to the study of the concept and types of migrants in the national legislation of Ukraine. It was established that there is no official definition of the term "migrant" ("migrants") in the national legislation, nor is there a list of persons who are considered or under certain conditions can be considered "migrants". It is justified that the study of the meaning of the concept of "migrant" ("migrants") must be started by clarifying the meaning of the concept of "migration" as a broader related concept.

It was found that the current legislation does not contain an official definition of the concept of "migration", but it is used to denote the subject area of the exercise of the powers of central executive bodies (in particular, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the State Migration Service of Ukraine) and a separate area of public administration, in particular with the aim of generalization and cost determination, administrative services in the field of migration are singled out. It has been established that the definition of the subject area of the State Migration Service of Ukraine allows refugees and other categories of persons to be counted as migrants. It is proved that for the purposes of defining the concept of "migrant" ("migrants") and establishing the circle of persons who can be counted among them, it is of primary importance to distinguish such types of migration as emigration and immigration, external and internal, labor migration.

It is proposed to consider the concept of "migrant" (migrants) in narrow and broad aspects. In the narrow sense, migrants are only immigrants and emigrants. Broadly speaking, immigrants must be recognized as migrants; emigrants (including external labor migrants); refugees and persons in need of additional or temporary protection; internal migrants (internally displaced persons and internal labor migrants). Attention is focused on the fact that the narrow aspect is based on the provisions of the current legislation and is used to indicate the subject area of the central executive authorities, the broad aspect is aimed at covering all categories of migrants and should be used for the theoretical and legal characterization of both migrants in general and their individual types.

Key words: national legislation, migration, emigration, immigration, migrants, immigrants, emigrants, internally displaced persons, refugees, persons in need of additional or temporary protection.

Актуальність. Аналіз чинного національного законодавства України свідчить, що поняття «мігрант» («мігранти») належить до тих понять, якими активно послуговується законодавець у положеннях нормативних актів, як законів України, так і підзаконних актів. При цьому, офіційне визначення зазначеного поняття в законодавстві також є відсутнім, не встановлено, навіть, переліку суб'єктів, які вважаються або за певних умов можуть вважатися «мігрантами». Цілком очевидно, що подібна законодавча невизначеність ускладнює не тільки теоретичну характеристику адміністративної правосуб'єктності мігрантів та їх адміністративно-правовий статус, але й обумовлює нерозв'язні проблеми правозастосовного характеру.

У зв'язку з цим, необхідним є визначення поняття та виокремлення видів мігрантів, передбачених чинним законодавством України.

Аналіз досліджень та публікацій свідчить, що понятійно-видову характеристику мігрантів здійснювали О.О. Бандурка, С.О. Мосьондз, В.І. Олефір, О.В. Савчук, Н.П. Тиндик, Н.І. Цекалова, С.Б. Чехович, Д.В. Шейбут,

К.В. Шкарупа та ін. Разом з цим, ця проблематика не може вважатися вичерпаною, передусім, з огляду на невизначеність чинного національного законодавства щодо поняття «мігранти», їх ознак та видової приналежності. У зв'язку з цим, **метою** цієї статті є дослідження поняття та видів мігрантів згідно з чинним законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Розпочати дослідження поняття «мігрант» («мігранти»), з огляду на його невизначеність чинним законодавством України, слід із з'ясування змісту поняття «міграція» як більш широкого стосовного нього поняття. В підтвердження правильності обраного напрямку також виступає те, що поняття «міграція» вважається основним, а поняття «мігрант» похідним від нього. Слушною у контексті цього є позиція Н.І. Цекалової, яка зазначає, що категорію «мігрант» необхідно розглядати як базову, що обумовлює необхідність проведення класифікації мігрантів, яка (класифікація), у свою чергу, залежить від змістовного тлумачення поняття «міграція» [1, с. 127].

У чинному законодавстві поняття «міграція» також активно використовується. Проте, офіційного визна-

чення поняття «міграція» чинне законодавство також не містить¹. Вживається поняття «міграція» у чинному законодавстві також для позначення предметної сфери реалізації повноважень центральних органів виконавчої влади, зокрема Міністерство внутрішніх справ України є «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів» [2] (абз. 6 п. 1 Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878), Державна міграційна служба України є «центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів» [3] (п. 1 Положення про Державну міграційну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 360).

З аналогічною метою чинне законодавство застосовує поняття «трудова міграція», так Міністерство економіки України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері трудової міграції (абз. 5 п. 1 Положення про Міністерство економіки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 459 [4]); або для визначення основних завдань інших суб'єктів, зокрема основними завданнями Державної служби зайнятості є реалізація державної політики у сфері трудової міграції (пп. 1 п. 1 розділу II Положення про Державну службу зайнятості, затвердженого наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 16.12.2020 р. № 2663 [7]).

Зустрічаються у чинному законодавстві випадки використання поняття «міграція» з метою позначення окремої сфери публічного адміністрування, зокрема з метою узагальнення та встановлення вартості виокремлюються адміністративні послуги у сфері міграції [8], до яких належать адміністративні послуги для громадян України (оформлення та обмін паспорта громадянина України, паспорта громадянина України для виїзду за кордон), для осіб без громадянства (оформлення та обмін посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон), для біженців (оформлення та обмін посвідчення біженця), осіб, які потребують додаткового (оформлення та обмін посвідчення, оформлення та обмін проїзного документа).

У науково-навчальній літературі поняття «міграція» визначається як складне соціальне явище, що існує та розвивається за власними об'єктивними законами і важко піддається зовнішньому впливові, як хвилеподібну нелінійну функцію, яка безпосередньо залежить від економічних, політичних, соціальних, демографічних, екологічних та інших факторів певної країни і має на них зворотний вплив [9, с. 30], як переміщення населення через кордон або в територіальних межах однієї країни (внутрішня міграція) або за її межі (зовнішня міграція) зі зміною місця проживання на тривалий час, або з поверненням до нього на регулярній основі [10, с. 403], як закінчений вид територіального переміщення, що завершується зміною постійного місця проживання з метою пошук кращих умов життя (у процесі територіальних переміщень, які зумовлені необхідністю їх державного регулювання, реалізацією їх прав та особистих інтересів і, як правило,

тягнуть за собою отримання мігрантами у подальшому нового правового статусу) [11, с. 14]; як переміщення особи з метою зміни місця проживання/перебування, що супроводжуються перетинанням державного кордону (зовнішня міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць України (внутрішня міграція) [12, с. 52].

З огляду на аналіз чинного законодавства та літератури видається за можливе говорити про виокремлення й деяких видів міграції. Критеріїв поділу міграції законодавство, як правило, не містить. Проте, у прикладах використання поняття «міграція» для позначення предметної сфери реалізації повноважень центральних органів виконавчої влади передбачається, що міграція містить імміграцію та еміграцію, які також можна вважати передбаченими законодавством видами міграції. У зв'язку з цим, в першу чергу слід охарактеризувати ці два види міграції.

У чинному законодавстві, а саме ч. 1 ст. 1 Закону України «Про імміграцію», імміграцією визначається прибуття в Україну чи залишення в Україні в установленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне проживання [13]. Отже, імміграція стосується двох категорій осіб – іноземців та осіб, без громадянства, які прибувають в Україну (чи залишаються в Україні) на постійне проживання. Причини прибуття або залишення в Україні не визначено законодавством як ознаки імміграції, а тому не є визначальними.

Офіційне визначення поняття «еміграція» у чинному законодавстві є відсутнім. Загалом під еміграцією (від лат. *emigratio* – виселення, переселення) розуміють вимушене або добровільне переселення корінних мешканців з Батьківщини до іншої країни на постійне проживання чи на деякий час з політичних, соціальних, економічних, релігійних та інших причин [14]. Враховуючи указане загальне визначення, предметно до Української держави, під «еміграцією» видається можливим розуміти переміщення (переїзд, вибуття) громадян України з України до інших держав в установленому законодавством порядку на постійне проживання.

В теорії виокремлюють й інші види міграції за різними класифікаційними критеріями, зокрема:

залежно від напрямку здійснення виокремлюють зовнішню (передбачає перетин державних кордонів) і внутрішню (здійснюється в межах однієї держави) міграцію;

залежно від мети її здійснення – в чинному законодавстві зустрічається не так багато видів міграції, зокрема трудова міграція – один із найчисельніших видів міграції. Трудовою міграцією, згідно з п. 23 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення», є «переміщення особи, пов'язане з перетинанням державного кордону або меж адміністративно-територіальних одиниць з метою виконання або пошуку роботи» [15].

Враховуючи викладене, слід зазначити, що для цілей визначення поняття «мігрант» («мігранти») та встановлення кола осіб, яких може бути зараховано до них, першочергове значення має виокремлення таких видів міграції, як еміграція та імміграція, зовнішня та внутрішня, трудова міграція.

Повертаючись до дослідження поняття «мігранти» та визначення осіб, яких може бути зараховано до них, слід зазначити, що загалом у найбільш широкому сенсі мігрантом може визнаватися особа, яка здійснює будь-які просторові переміщення незалежно від мети і причин переміщення, а також тривалості та просторових кордонів. Тобто мігрантом (від лат. *migrans, migrantis* – переселенець; той, хто переселяється [16, с. 681]) може визнаватися фізична особа, яка здійснює будь-який вид міграції.

Мігранти також визначаються одними із суб'єктів міграційного права, у зв'язку із цим доцільним видається аналіз теоретичних розробок у цій сфері. Примітно, що у більшості навчально-наукових видань до визначення поняття «мігранти» та встановлення їх кола не зверта-

¹ За різних часів законодавцем вживалися неодноразові спроби закріпити офіційне визначення поняття «міграція». Можемо відмітити проект Закону про засади державної міграційної політики України від 01.04.2009 р. № 3158 [5] та проект Закону про основні засади державної міграційної політики України від 14.07.2010 р. № 6705 [6], проте їх прийнято так і не були.

ються, обмежуючись загальною характеристикою відповідних суб'єктів. Так, суб'єктами міграційного права України визначаються фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства, біженці, особи, які шукають притулку, внутрішньо переміщені особи), а також органи державної влади, місцевого самоврядування, міжнародні та громадські організації, які мають певні права та обов'язки, сформульовані у нормах міграційного права [17, с. 63].

Зустрічається в науковій літературі поділ мігрантів на види за правовою ознакою на: легальних, напівлегальних та нелегальних [18, с. 45; 19, с. 24]. Н.І. Цекалова вважає принциповим для міграційного права та міграційно-правових відносин поділ усіх мігрантів на тих, які перебувають на території України на законних підставах, та тих, які в'їхали на територію країни в незаконний спосіб (нелегальні мігранти), оскільки від цього будуть залежати процедури, в яких має (повинен) взяти участь мігрант [1, с. 127].

Із визначення предметної сфери реалізації повноважень Державної міграційної служби України, зокрема як центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [3] (п. 1 Положення про Державну міграційну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 360), також вбачається важливий аспект для визначення поняття «мігрант», оскільки зазначається про біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. Таким чином, по-перше, біженці зараховуються також чинним законодавством до мігрантів, та, по-друге, перелік категорій мігрантів є невичерпним та має визначатися законодавством. На жаль, чинне законодавство не передбачає переліку категорій мігрантів, навіть приблизного.

Зовнішня міграція здійснюється такими категоріями фізичних осіб, як:

1. Іммігранти. Відповідно до абз. 3 ст. 1 Закону України «Про імміграцію» іммігрант – це іноземець чи особа без громадянства, який отримав дозвіл на імміграцію і прибув в Україну на постійне проживання, або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримав дозвіл на імміграцію і залишився в Україні на постійне проживання [13].

Іммігрантом може бути:

1) фізична особа, яка є іноземцем чи особою без громадянства;

2) фізична особа, яка отримала дозвіл на імміграцію і прибула в Україну на постійне проживання або перебуваючи в Україні на законних підставах, отримала дозвіл на імміграцію і залишилась в Україні на постійне проживання.

2. Емігранти. Емігрантом є громадянин України, який проживав на території України та вибув в установленому законом порядку на постійне проживання до іншої держави. Окремим видом емігрантів є зовнішні трудові мігранти, під якими, згідно з п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зовнішню трудову міграцію», є громадянин України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не заборонену законодавством цієї держави [20].

3. Біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Біженцем, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», є «особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває

за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [21].

Особою, яка потребує додаткового захисту є особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 р. і Протоколу щодо статусу біженців 1967 р. та цього Закону, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі у країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань, а особами, які потребують тимчасового захисту, є іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження (п. 13-14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [21]).

Усіх їх об'єднують такі ознаки, як:

відсутність громадянства України, тобто вони можуть бути лише іноземцями та особами без громадянства;

прибуття до України через певні виключні або надзвичайні обставини;

відсутність можливості повернутися до країни походження (останнього перебування).

Внутрішня міграція в Україні здійснюється такими категоріями фізичних осіб, як:

1. Внутрішньо переміщені особи. В ч. 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [22].

Слід зазначити, що внутрішньо переміщені особи ні в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», ні в інших актах чинного законодавства мігрантами не називаються і прямо до зазначеної категорії осіб не зараховуються. Не здійснюється повноваження щодо внутрішньо переміщених осіб і Державна міграційна служба України як профільний центральний орган виконавчої влади. У зв'язку із цим, цілком справедливо може постати питання щодо обґрунтованості їх зарахування до внутрішніх мігрантів.

Одночасно спростовувати такі сумніви та підтвердити необхідність зарахування внутрішньо переміщених осіб до внутрішніх мігрантів видається за доцільне шляхом дослідження ознак, ім притаманним. З аналізу офіційного визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» видається за можливе виокремити такі змістовні характеристики внутрішньо переміщених осіб, як:

застосовується виключно щодо фізичних осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають і постійно проживають на території України на законних підставах;

передбачає переміщення фізичних осіб поза їх власним бажанням у межах кордонів Української держави;

обумовлюється специфічними обставинами, які є загальновідомими і такими, що не потребують доведення;

метою переміщення таких осіб є уникнення несприятливих наслідків військового та/або збройного конфлікту, тимчасової окупації, поширених проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру або їх можливість виникнення у майбутньому.

Враховуючи це, внутрішньо переміщені особи мають визнаватися внутрішніми мігрантами.

2. Внутрішні трудові мігранти. Під «внутрішніми трудовими мігрантами» необхідно розуміти фізичних осіб, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, здійснюють перетин меж адміністративно-територіальних одиниць в Україні з метою реалізації трудової функції (працевлаштування). Правова регламентація перетину меж адміністративно-територіальних одиниць України не здійснюється, у зв'язку із цим, ця категорія мігрантів не виокремлюється особливостями.

Висновки. Підсумовуючи викладене слід зазначити, що законодавча невизначеність понять «міграція», «еміграція», «мігрант» («мігранти») негативно характеризує не тільки стан та якість національного законодавства України, а й зумовлює виникнення значних проблем для правозастосовної практики.

За результатом проведеного дослідження запропоновано поняття «мігрант» («мігранти») розглядати у вузькому та широкому аспектах. У вузькому аспекті мігрантами є лише іммігранти та емігранти. У широкому – мігрантами необхідно визнавати іммігрантів; емігрантів (у т.ч. зовнішніх трудових мігрантів); біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; внутрішніх мігрантів (внутрішньо переміщених осіб та внутрішніх трудових мігрантів). При цьому, якщо вузький аспект засновується на положеннях чинного законодавства та використовується для позначення предметної сфери центральних органів виконавчої влади, широкий – спрямовано на охоплення усіх категорій мігрантів та слід застосовувати для теоретико-правової характеристики як мігрантів в цілому, так і окремих їх видів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цекалова Н.І. Міграційне право у системі адміністративного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 242 с.
2. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878. Дата оновлення: 21.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#top> (дата звернення 15.02.2023).
3. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 360. Дата оновлення: 04.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.02.2023).
4. Питання Міністерства економіки: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 459. Дата оновлення: 30.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.02.2023).
5. Проект Закону про засади державної міграційної політики України від 16.09.2008 р. № 3158. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=33324 (дата звернення 15.02.2023).
6. Проект Закону про основні засади державної міграційної політики України від 14.07.2010 р. № 6705. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38313 (дата звернення 15.02.2023).
7. Про затвердження Положення про Державну службу зайнятості: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 16.12.2020 р. № 2663. Дата оновлення: 12.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1305-20#top> (дата звернення 15.02.2023).
8. Деякі питання надання адміністративних послуг у сфері міграції: постанова Кабінету Міністрів України від 02.11.2016 р. № 770. Дата оновлення: 01.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.02.2023 р.).
9. Тиндик Н.П. Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ірпінь, 2009. 47 с.
10. Завгородня В.М. Поняття та категорії вимушених мігрантів у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 402–405.
11. Ворона Д.М. Адміністративно-правові аспекти реалізації міграційної політики: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2014. 258 с.
12. Олефір В.І. Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект): дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2005. 498 с.
13. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 р. № 2491-III. Дата оновлення: 05.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text> (дата звернення 15.02.2023).
14. Ясь О.В. Еміграція. Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія / ред. кол.: І.М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-17837> (дата звернення 15.02.2023).
15. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#top> (дата звернення 15.02.2023).
16. Курс адміністративного права України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 872 с.
17. Міграційне право України: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С. М. Гусарова. Харків: Дім реклами, 2016. 296 с.
18. Бандурка О.О. Адміністративно-правове регулювання міграційного процесу в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 182 с.
19. Мосьондз С.О. Державна міграційна політика в сучасній Україні (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 199 с.
20. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2005 р. № 761-VIII. Дата оновлення 13.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text> (дата звернення 15.02.2023).
21. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. Дата оновлення: 03.03.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення 15.02.2023).
22. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Дата оновлення: 29.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/ed20221029#Text> (дата звернення 15.02.2023).